

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради
Факультет реабілітаційної педагогіки та соціальної роботи
Кафедра спеціальної освіти та психології

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Соціально-психологічні особливості розвитку професійної свідомості
корекційного педагога

Виконала студентка групи СОМ-2(2)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
Чиколовець Юлія Віталіївна
Керівник: Панов М. С.
Рецензент: Родіна Н. В.
Нормоконтроль _____ Анна КІРІЛЛОВА

Запоріжжя
2022 р.

РЕФЕРАТ

Магістерська робота: 109 с., 7 табл., 12 рис., 83 джерела.

Об'єкт дослідження – професійна свідомість корекційного педагога.

Предмет дослідження – розвиток професійної свідомості корекційного педагога.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження:

- теоретичні: порівняння, узагальнення та систематизація науково-теоретичних даних для вивчення стану розробленості проблеми та шляхів її вирішення;

- емпіричні: дослідження професійної компетентності, яка визначалася за показниками ставлення до професійної діяльності (анкета «Ставлення до професійної діяльності корекційного педагога»), характером професійних дій (анкета «Визначення професійних дій корекційного педагога»), професійної стратегії (анкета «Оцінка націленості корекційного педагога на професійний розвиток»), опитувальник «Визначення професійної стратегії корекційного педагога), професійно-особистісної характеристики, яка визначалася за показником типізації за професійно-особистісними якостями (опитувальник «Дослідження професійно-особистісних якостей корекційного педагога»), структури професійної свідомості, яка визначалася за показником рівня розвитку професійної свідомості (опитувальник «Дослідження рівня розвитку професійної свідомості корекційного педагога»);

- статистичні методи: кількісна та якісна обробка результатів дослідження, порівняльний аналіз за F-критерій Фішера для дисперсійного аналізу, U-критерій Манна-Вітні, H-критерій Крускала-Волліса та W-критерій Вілкоксона для парних (залежних) вибірок.

ФОРМУВАННЯ, ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ, ПІДЛІТКИ, ПОРУШЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Інтеграція України до європейського освітнього простору передбачає модернізацію освітньої галузі в контексті її відповідності сучасним реаліям і потребам суспільства. Однією із ключових позицій Нової української школи постає забезпечення всіх умов, необхідних для навчання дітей з особливими освітніми потребами, в тому числі психолого-педагогічного та корекційно-розвивального супроводу фахівцями – корекційними педагогами. В даному контексті гостро постає проблема організації якісної професійної підготовки корекційних педагогів.

Система професійної підготовки корекційних педагогів має бути «гнучкою» та відповідати всім запитам і реаліям сьогодення, націленою на формування «універсального» фахівця, здатного працювати як в умовах спеціальних освітніх закладів, так і в системі інклюзивного навчання. Необхідність нововведень у систему фахової підготовки корекційних педагогів обумовлена недостатньою професійною підготовленістю нинішніх випускників відповідних факультетів, що у дослідженнях Т. Вайніленко, О. Глоби, О. Мамічевої, С. Миронової, А. Савости, В. Синьова, О. Шевченко, Д. Шульженко та інших визначається як: недостатнє усвідомлення сфери власної професійної діяльності, хибне розуміння професійних обов'язків, психологічна неготовність до виконання професійних функцій, нездатність адаптуватися до нових професійних умов тощо.

Психологічною основою формування окреслених аспектів професійної підготовки корекційного педагога є індивідуальне сприйняття та світоглядна позиція, які, за своєю сутністю, є проявами професійної свідомості (О. Дробот, Є. Клімова, О. Мамічева, М. Омельченко, Н. Шевченко, Д. Шульженко та ін.).

У цьому контексті на перший план виступає необхідність оптимізації професійного розвитку корекційних педагогів: підвищення якості професійної

підготовки, розроблення шляхів подолання професійних криз і труднощів, здійснення профілактики професійного вигорання.

Останнім часом інтерес вчених зосереджено на вивченні таких напрямів розвитку професійної свідомості педагога як: становлення професійно-важливих якостей (Н. Вітюк, О. Гоголь, Л. Долинська, Д. Дубравська, М. Коць, В. Лазаренко, О. Мамічева, О. Погребняк, М. Шеремет, Т. Яблонська), підвищення професійної компетентності (О. Глоба, В. Кікєєва, А. Маркова, О. Полуніна, В. Синьов, Д. Шульженко), розвиток професійної рефлексії (О. Анісімов, А. Веремчук, О. Кравців, Н. Маркова, О. Томузов), вивчення загальних засад професійного зростання (Н. Антонова, М. Камінська, О. Потапенко, Н. Фалько, О. Харченко).

Питання формування професійної свідомості педагогів у процесі професійної підготовки знайшли відповідь у дослідженнях Г. Балла, О. Бондаренко, І. Зязюна, Є. Клімова, О. Леонтєєва, В. Рибалки, О. Скрипченко. У психологічних дослідженнях також знаходимо результати теоретичного аналізу орієнтовно-ціннісних систем, творчих здібностей та обдарованості особистості педагога (В. Бондар, М. Боришевський, О. Кульчицька, В. Моляко, Н. Пов'якель, С. Сисоєва, Ю. Швалб); вивчення професіогенезу особистості (С. Максименко, Н. Чепелева, Т. Хомуленко); розроблення проблеми суб'єктності особистості фахівця (Л. Долинська, В. Клименко, Г. Ложкін, В. Потапова, В. Татенко, Т. Титаренко, О. Ямницький).

Актуальність зазначеної проблеми, її недостатнє теоретичне вивчення та практична реалізація обумовили вибір теми дослідження: «Соціально-психологічні особливості розвитку професійної свідомості корекційного педагога».

Об'єкт дослідження: професійна свідомість корекційного педагога.

Предмет дослідження: розвиток професійної свідомості корекційного педагога.

Мета дослідження: полягає в розробленні теоретично обґрунтованої та експериментально апробованої системи розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

Згідно з поставленою метою було визначено такі завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу визначити сучасні підходи до трактування сутності професійної свідомості та її структури, уточнити зміст таких категорій як «професійна свідомість», «розвиток професійної свідомості», «психологія розвитку професійної свідомості».

2. Розробити психодіагностичний комплекс дослідження рівня розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

3. Визначити особливості розвитку професійної свідомості корекційних педагогів.

4. Розробити паритетно-ієрархічну модель розвитку професійної свідомості корекційного педагога в онтогенезі.

Теоретико-методологічними засадами дослідження є: принцип системного вивчення особистості й діяльності (Б. Ананьєв, П. Анохін, В. Кузьмін, Б. Ломов); принцип розвитку (П. Блонський, П. Гальперін, Л. Виготський, О. Запорожець, Г. Костюк); категорії перетворювальної ролі свідомості щодо навколишнього середовища (В. Зінченко); теорії становлення дорослої особистості як її перетворення з елемента системи в суб'єкт діяльності (О. Асмолов, А. Деркач, Н. Кузьміна, Л. Лаптев, В. Михайловський); теорії формування системи внутрішньої регуляції діяльності (Р. Кричевський, Д. Леонтєв, О. Панасюк); положення компетентнісного підходу (І. Зимня, В. Кузьміна, А. Маркова та ін.); результати досліджень психолого-педагогічних аспектів проблеми професійної підготовки корекційних педагогів (В. Гладуш, В. Засенко, Н. Макарчук, О. Мамічева, С. Миронова, Н. Пахомова, О. Проскурняк, Л. Руденко, В. Синьов, Д. Супрун, Л. Фомічова, М. Шеремет, Д. Шульженко та ін.).

Методи дослідження.

Для розв'язання поставлених завдань було застосовано комплекс методів дослідження:

- теоретичні: порівняння, узагальнення та систематизація науково-теоретичних даних для вивчення стану розробленості проблеми та шляхів її вирішення;

- емпіричні: дослідження професійної компетентності, яка визначалася за показниками ставлення до професійної діяльності (анкета «Ставлення до професійної діяльності корекційного педагога»), характером професійних дій (анкета «Визначення професійних дій корекційного педагога»), професійної стратегії (анкета «Оцінка націленості корекційного педагога на професійний розвиток»), опитувальник «Визначення професійної стратегії корекційного педагога), професійно-особистісної характеристики, яка визначалася за показником типізації за професійно-особистісними якостями (опитувальник «Дослідження професійно-особистісних якостей корекційного педагога»), структури професійної свідомості, яка визначалася за показником рівня розвитку професійної свідомості (опитувальник «Дослідження рівня розвитку професійної свідомості корекційного педагога»;

- статистичні методи: кількісна та якісна обробка результатів дослідження, порівняльний аналіз за F-критерій Фішера для дисперсійного аналізу, U-критерій Манна-Вітні, H-критерій Крускала-Волліса та W-критерій Вілкоксона для парних (залежних) вибірок.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради. Проводили дослідження протягом 2021–2022 рр. Вибірку дослідження склали 23 особи, серед яких студенти магістратури зі спеціальності 016 Спеціальна освіта; корекційні педагоги комунального закладу «Запорізька спеціальна загальноосвітня школа-інтернат «Орієнтир» Запорізької обласної ради – 7 осіб; дошкільного навчального закладу комбінованого типу № 237 «Смородинка» Запорізької міської ради Запорізької області – 6 осіб.

Практичне значення дослідження полягає у створенні: експериментального психодіагностичного комплексу для дослідження психологічних особливостей розвитку професійної свідомості корекційних

педагогів; системи розвитку професійної свідомості корекційного педагога на двох рівнях розвивальної роботи: адаптаційному (утвердження адекватної професійної позиції, побудова оптимальної концептуальної моделі професійної діяльності, визначення способів підвищення професійної компетентності й розвитку професійно-особистісних якостей) та індивідуалізаційному (моделювання стратегії розвитку професійної свідомості).

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, додатків та списку використаних джерел. Основний текст роботи викладено на 81 сторінках. Список використаних джерел нараховує 83 найменування.

ВИСНОВКИ

Аналіз результатів теоретично-методологічного й експериментально-практичного дослідження дає підстави дійти таких висновків:

1. На підставі теоретико-методологічного дослідження виокремлено основні підходи до вивчення професійної свідомості особистості: професіографічний, особистісно-діяльнісний, рефлексійний і компетентнісний. З огляду на те, кожен з підходів лише частково розкриває специфіку професійної свідомості, тому було систематизовано ключові положення цих підходів під загальною методологією особистісно-професійного підходу. Згідно теоретичних положень цього підходу витлумачено зміст поняття «професійна свідомість» як систему уявлень, установок, цінностей, інтересів і почуттів, що формується як результат професійної діяльності під впливом факторів соціального середовища. Розроблено особистісно-компетентнісну моделі професійної свідомості.

На основі теоретичного аналізу категорію «розвиток професійної свідомості» інтерпретовано як тривалий динамічний процес, якому притаманні закономірні, спрямовані чи стихійні структурні зміни типу сприйняття особистістю професійної дійсності.

Водночас, професійну компетентність визначено як практичну готовність до професійної діяльності, що є сукупністю таких складових як: особистісна готовність, спеціальна готовність, індивідуальна готовність, психологічна готовність. Професійно-особистісну детермінацію розвитку професійної свідомості визначають рефлексійні, особистісні, фахові й лідерські якості особистості. Конструкти моделі, структури й механізми розвитку професійної свідомості фахівця упорядковано в загальний конструкт – психологію професійної свідомості фахівця.

2. За результатами аналітичного дослідження уточнено структуру й основні сфери професійної діяльності корекційного педагога, до яких

зараховуємо консультаційну, діагностичну, соціально-педагогічну, реабілітаційну, психотерапевтичну й корекційну.

Запропоновано вимоги щодо професійно-особистісних якостей корекційного педагога (рефлексійних, фахових, інтелектуальних, лідерських). Щодо визначення компетентнісної детермінації уточнено низку професійних компетенцій, на основі яких виокремлено вимоги, що висуваються до професійної компетентності корекційного педагога (особистісної, фахової, індивідуальної, психологічної готовності до професійної діяльності).

У результаті визначення статусу професійної свідомості серед інших суб'єктивних факторів професійного розвитку розроблено механізм розвитку професійної свідомості корекційного педагога, що містить сукупність станів та процесів, що утворюють професійну свідомість і є системо утворювальними в цілісному процесі формування, становлення, розвитку й професійного вдосконалення, а також забезпечують єдність особистісного та компетентнісного аспектів професійного розвитку корекційного педагога.

3. На основі концепції розвитку професійної свідомості корекційного педагога розроблено експериментальний психодіагностичний комплекс. Психологічне дослідження особливостей професійної свідомості корекційних педагогів здійснювалося на підставі порівняння результатів, отриманих у різних групах вибірки, що здійснювалося за такими критеріями: професійної компетентності, за показниками ставлення до професійної діяльності, типу професійних дій і професійної стратегії; професійно-особистісної характеристики за показниками типізації за професійно-особистісними якостями; структурної організації професійної свідомості за показниками рівнів розвитку професійної свідомості корекційних педагогів.

Результати дослідження особливостей розвитку професійної свідомості студентів довели, що показники рівнів професійної компетентності в зазначеній групі не можна об'єктивно порівнювати з результатами, отриманими від фахівців-практиків, тому що ця інформація мала своїм підґрунтям не стільки реалії професійної діяльності корекційного педагога, скільки уявлення щодо

професійного Я-ідеального. Не відзначилися високими результатами й респонденти групи корекційних педагогів інклюзивних класів загальноосвітніх шкіл. Це явище спричинене специфікою відносно нового фаху й необхідністю оволодівати інноваційними технологіями безпосередньо під час практичної діяльності. Отримані результати щодо особливостей професійної компетентності від респондентів групи корекційних педагогів спеціальних навчальних закладів шкіл продемонстрували тенденцію вдосконалення професійної компетентності під час становлення професійної діяльності й констатували певне зниження спрямованості на професійний розвиток, що може свідчити про явище професійного вигорання, поширене серед корекційних педагогів-професіоналів.

За результатами дослідження професійно-особистісних особливостей корекційних педагогів було з'ясовано, що під час професійної практики такі риси як інтелігентність, комунікабельність, організованість, спрямованість на вузький фах помітно розвиваються. Водночас, зафіксовано динаміку зменшення показників за такою рисою, як толерантність, зумовлену збільшенням стажу професійної діяльності, що засвідчує наявність проблем в особистісному розвитку й професійної деформації фахівців.

Аналіз рівнів професійної свідомості корекційних педагогів довів, що високі показники аксіологічного й мотиваційного розвитку, які продемонстрували респонденти групи студентів, зумовлені невідповідністю професійних уявлень й ідеалів практичним реаліям професійної діяльності. Зафіксовано тенденцію розвитку когнітивного й рефлексійного блоку під час професіоналізації, виняткове значення адаптаційного періоду професійної діяльності у формуванні афективного блоку професійної свідомості й, разом з тим, низхідну тенденцію щодо показників афективного розвитку після п'яти років професійної діяльності. Доведено, що становлення професійно-особистісних якостей різноспрямована впливає на професійну свідомість: як прямо пропорційна, так і зворотно пропорційна.

Отже, експериментально обґрунтовано доцільність застосування особистісно-компетентнісної моделі розвитку професійної свідомості як бази для побудови системи розвитку професійної свідомості корекційного педагога.

4. Обґрунтовано та розроблено паритетно-ієрархічну модель розвитку професійної свідомості корекційного педагога, яка містить взаємозв'язок когнітивно-рефлексійно-ціннісно-мотиваційно-афективних і особистісних утворень свідомості корекційного педагога. В свою чергу особистісні утворення набувають регулюючої (активізуючої, спрямовуючої, організовуючої) функції та стають енергетичним потенціалом вдосконалення смислових структур, які виступають змістовною засадою виконавчих дій професійного розвитку.

Підґрунтям розвитку професійної свідомості виступає професійно-особистісна зорієнтованість корекційного педагога: професійні здібності, якості, риси, деформації вони як своєрідні «силові поля» активізують професіоналізацію фахівця. Динамічність особистісних детермінант розвитку професійної свідомості забезпечує безперервність перевтілення професійного простору за рахунок актів саморозвитку, що свідчить про переростання зовнішньо керованого процесу розвитку в саморозвиток.

Розроблена система розвитку професійної свідомості корекційного педагога, заснована на засадах особистісно-компетентнісного підходу, визначає розвивальний вплив на професійну свідомість як навчально-дидактичний, практичний й тренінговий супровід під час професійної підготовки й адаптації, що полягає в цілеспрямованому розвитку індивідуалізованих варіантів свідомого забезпечення професійної діяльності корекційних педагогів на основі наявних професійно-особистісних якостей і професійної компетентності, які безпосередньо детермінують розвиток професійної свідомості.

Систему розвитку професійної свідомості корекційного педагога представлено двома рівнями розвивальної роботи: адаптація корекційного педагога до професійної діяльності і формування індивідуалізованих систем професійної діяльності. На адаптаційному рівні забезпечується формування адекватної професійної позиції, формується оптимальна концептуальна модель

професійної діяльності, визначаються способи підвищення професійної компетентності й розвитку професійно-особистісних якостей. Основним напрямом індивідуалізаційного рівня є моделювання стратегії розвитку професійної свідомості, що складає підґрунтя процесу професійного розвитку.

Отримані результати засвідчили зростання показників практично у всіх блоках розвитку професійної свідомості корекційного педагога: когнітивного (здатності сприймати більші об'єми професійних знань, що в свою чергу позитивно впливало на успішність навчання й ефективність професійної діяльності досліджуваних); рефлексійного (критичне ставлення до себе в суспільстві як фахівця, орієнтуючись на загально прийняті принципи й норми професійної поведінки); аксіологічного (ставлення до професії, отримання задоволення від професійної діяльності; усвідомлення критеріїв самореалізації; визначення шляхів задоволення власних потреб та ін.); мотиваційного (критичний аналіз різних подій та ситуацій, пов'язаних з професійною діяльністю, конкретизація форм і засобів досягнення мотиваційного забезпечення цілей освіти). Порівняно із показниками, отриманими в ході експерименту за когнітивним, рефлексійним та мотиваційним блоками професійної свідомості спостерігається незначний зріст показників афективного блоку, що можна пояснити професійною адаптацією перших п'яти років професійної діяльності, пов'язані з нею напруження нервової системи та стресові стани фахівців тощо.

Отже, результати експериментального дослідження доводять, що впроваджена система розвитку професійної свідомості корекційного педагога, заснована на особистісно-компетентнісній детермінації окресленого процесу, зумовила якісні зміни на рівні всіх структурних блоків професійної свідомості корекційних педагогів.